УДК:821.512.154:39:37.013
DOI: 10.35254/bhu/16948130_2021_55_18

Кенжешев К.,
К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети

ОРТО МЕКТЕПТЕ КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫН ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК НЕГИЗДЕ ОКУТУУ ПАРАДИГМАСЫН ТҮЗҮҮНҮН ЗАРЫЛДЫГЫ

Кыскача мазмуну

Макалада орто мектептерде кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуунун парадигмасын түзүүнүн зарылдыгы азыркы окуу процессиндеги абал менен айкалыштырылып каралат. Өлкөнүн эгемендүүлүгүнөн кийин кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуунун проблемалары жаңы мазмунга өткөнү жөнүндө айтылып, ал этнопедагогиканы улуттук жалпы билим жана тарбия берүүнүн негизин түзө турган парадигмалардын бири катары кабыл алуунун зарылдыгын көрсөткөнү мисалдар менен түшүндүрүлөт. Ал өлкөдө жаш муундардын турмушка ылайыктуу компетенцияларын калыптандыруу маселесинде аткаруучу билим жана тарбиялоо милдеттерине байланыштырылып чечмеленет. Көркөм чыгармалардын идеялык мазмунунда терең орун алган адеп-ахлактык түшүнүктөрдүн маанисин ачып, аны баланын жеке турмушу менен байланыштыруу маселесинде кыргыз адабиятынын ролу талдоого алынат. Бала социалдык жактан туура өсүп жетилүү үчүн улуттук адабий чыгармалар кандай таасир берүүсү айкындалып, анда этнопедагогиканын мүмкүнчүлүгүнө баа берилет.

Түйүндүү сөздөр: *адабият сабагы, элдик педагогика, этнопедагогикалык билим берүү, этномаданий түшүнүктөр, жогорку класстын маданий компетенциялары, социалдык-инсандык компетенциялары, мамлекеттик стандарт, предметтик стандарт, окуу планы, көркөм чыгарма.*

НЕОБХОДИМОСТЬ СОЗДАНИЯ ПАРАДИГМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ НА ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ОСНОВЕ

Аннотация

В статье рассматривается необходимость создания парадигмы преподавания кыргызской литературы на этнопедагогической основе в средней школе в современном образовательном процессе. Описывается новая содержание преподавания кыргызской литературы на этнопедагогической основе в годы независимости, обозначена необходимость принятия этнопедагогики как основы парадигмы национального общего образования и воспитания, определена её роль в воспитании у школьников жизненной компетентности. Раскрываются нравственные концепции в идейном содержании художественных произведений и их связь с личной жизнью школьника. Определено влияние национальных литературных произведений на социальное развитие ребёнка и оценены возможности этнопедагогики. Этнопедагогика объясняет народную педагогику и предлагает пути ее использования в современных условиях, собирает и исследует опыт этнических групп, основанный на многовековом, естественно развивающемся соединении народных традиций.

Ключевые слова: *урок литературы, народная педагогика, этнопедагогическое образование, этнокультурные понятия, культурные компетенции старших классов, социально-личностные компетенции, государственный стандарт, предметный стандарт, учебный план, художественное произведение.*

THE NEED FOR A PARADIGM FOR TEACHING KYRGYZ LITERATURE ON AN ETHNO-PEDAGOGICAL BASIS IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract

The article examines the need for a paradigm of teaching Kyrgyz literature on the ethno-pedagogical basis in secondary school in the modern educational process. The new content of teaching Kyrgyz literature on the ethno-pedagogical basis in the years of independence is described, the need to adopt ethno-pedagogy as the basis of the paradigm of national general education and upbringing, its role in fostering life competence of students is defined. The moral concepts in the ideological content of works of fiction and their relationship with the personal life of the schoolchildren are revealed. The influence of national literary works on the social development of the child is determined and the possibilities of ethnopedagogy are evaluated.

Key words: *literature lesson, folk pedagogy, ethno-pedagogical education, ethno-cultural concepts, high school cultural competencies, socio-personal competencies, state standard, subject standard, curriculum.*

Азыркы учурда орто мектепте бардык дисциплиналар боюнча берилген сааттардын көлөмүнүн өзгөрбөй сакталышы республикада кыргыз адабиятын окутуунун азыркы күнгө тиешелүү проблемаларын аныктоого бир аз кыйынчылыктүзгөнүболбосо, негизги иштин аткарылышындагы салттуу эрежелерди кармап турат. Жакшы жагы, педагогикалык багытта изилдөө жумуштарынын салтынбузбай, б.а. окутуу процессинде илимий-теориялык адабияттарды үйрөнүүгө, анализ жана синтез ыкмаларын жүргүзүүгө, алдыңкы тажрыйбаларды жыйынтыктоого, педагогикалык эксперимент методдору менен илимий изилдөөнүн корутундуларын окуу жумуштарына сунуштоого мурдагыдай эле шарт түзүлгөндүгү болуп саналат. Ыңгайсыз тарабы, кыргыз адабиятын окутуунун методикасы заманбап талаптарга ылайык аталган дисциплинанын мазмунун тигил же бул багыт боюнча өркүндөтүп изилдөөдө, б.а. орто мектептин жогорку класстарына кыргыз адабияты этнопедагогикалык негизде окутуунун негизги теориялык жана методикалык базасын түзүүдө «даяр материал» болуп бере албаганы. Анткени буга чейин изилдөөлөрдөн чыккан ой корутундулар өтө саясатташып кеткендиктен, элдин социалдык жашоо-тиричилигине керектүү билим берүүдөн тышкары калып, сабакта берилген маалыматтар саясий-идеологиялык кызыкчылыктар менен түшүндүрүү ык-усулдарына басым жасагандыктан, көркөм адабият аркылуу этнопедагогикалык билим берүүнүн маңызы сабактын мазмунуна «сиңбей» тышта калган.

Кыргыз адабияты кыргыздардын тиричилигин ар түрдүү тараптан чагылдырып, аны көркөм образ аркылуу ишке ашыргандыктан, балдарга андай образды социалдык чөйрө менен байланышта кароо улуттун өзгөчөлөнгөн каада-салттарын, үрп-адаттарын, келечекте колдонууга мүмкүн болгон жөрөлгөлөрүн, наасат сөздөрүн, наалат кебин, ыраазычылык айтымдарын, каргап-жемелегенин, каалоо-тилектерин, бата сөздөрүн аңдаштырууга, андан өзүнө керектүү жашоо принцибин аныктоого, бара-бара жарандык философиясын тандоого жол ачаары мурдатан белгилүү болсо да, андай баам-туюмдун калыптануусуна кеңири багыт албаганы өкүндүрөт. Мунун өзү кыргыз адабияты сабагын жогорку класстарда этнопедагогикалык негизде окутуу жумуштарын аткарууда бардык сабактардын жардамы түрдүү кырдаалдан болгону менен алардын бири дагы бул концепцияны жетекчиликке албаганы буга чейин үлгү болуучу сабактардын технологиясы же системасы иштелип чыкпаганын ачыктайт.

Педагогикалык процессте этнопедагогикалык негизде окутуу өз натыйжасын бериши үчүн анын парадигмасын иштеп чыгуу, б.а. бала бакчадан тартып, жогорку жайларына чейин Кыргызстандагы билим берүү тармактарын толук бойдон ичине алган концепцияны түзүү анын негизинде жарандык коомго билим жана тарбия берүүнүн бардык багыттарын жөнгө салуу, эл аралык байланышка ушул тарап менен баруу жолдорун сунуштоо сыяктуу өтө татаал жана түйшүктүү иштерди жасоо керектигинайкындоодо. Албетте, бул багыт азырынча кыял болуп көрүнгөнү менен аны жүзөгө ашыруу керектигин аккредитациянын стандарттык жоболору белгилүү коомчулукка жарыялап жатат. Жогорку класстын окуучулары мектепти аяктагандан кийин бааары тең жогорку окуу жайга тапшырбай турганын эске алсак, ушул орто билими менен түз эле турмуш жолуна даяр болуп чыгышы керек. Ал эми азыркы мектепте берилген билим алардын коомдук-социалдык керектөөсүн канааттандыруусу зарыл экендигин аңдаштырсак, анда алар кайсы мекеме-уюм менен кызматташпасын адамдар менен пикирлешип, өз позициясын сүйлөшүүнүн бардык түрүндө оюн так, ишенимдүү, зарыл болсо көркөм сөз каражаттары менен образдуу, жанындагы жарандарды тажатпагыдай элестүү, тамаша мүнөзүндө маанай тартуулоо, көркөм чыгармалардан өздөштүргөн сүйлөмдөрүнө таянып, жеткиликтүү түшүндүрүп берүү иш-билгиси (коммуникативдик компетенциясы) жакшы калыптанышы керек. Мындай максатты кыргыз адабияты сабагы мурда билим берүү «миссиясы катары» койгон эмес. Эгер кыргыз адабияты бүгүнкү күндө эл аралык стандарт аркылуу аныкталган билим берүү формасында аккредитациялана турган болсо, анда адабий билим берүүнүн ушул өзгөчө белгилерин милдеттүү аткарышы керек болот.

Бул тууралуу ойлор дагы далай айтылат, бирок биз азыр орто мектептин жогорку класстарына кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуу үчүн сабакта чыгарманы талдоонун мурда калыптанган түрлөрүнөн тышкары жаңы критерийлер пайда болгонун эскерте кетели дедик. Өлкөдө билим берүү мекемелери үчүн жаңы концептуалдуу талаптар коюлуп жаткандан кийин жогорку класстарга окутулуучу адабият сабагы да аны менен байланышта туруп, билим сапатын учур талабына ылайык өзгөртүшү маанилүү орунда десек, ал адабият сабагын инсандын турмуштук керектөөсүн толук камсыздай алуусуна буруп, окуу материалдарын турмушту таануучу «объекти» катары алып, анда берилген сюжетти жашоону «изилдөөчү» предметтин бир түрү сымал үйрөнүү маселени түшүнүүгө жеңилдик берет. Орто мектептин жогорку класстарына кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуу коомдук-социалдык муктаждыктан жаралган концепция болгондуктан, анын ык-усулдары да практикалык жактан колго алына элек. Ошондуктан аны теориялык жактан изилдөө кандай маанилүү болсо, ага ылайык практикалык жумуштарды жүргүзүү ошончолук коомдук зарылдыкта турат.

Ырас, изилдөөнүн объектиси кенен, маселени коомдук-социалдык керектөөнүн бардык позициясынан кароо зарылдыгы турганын эске алсак, адабий чыгармалардын идеялык мазмуну аркылуу мектептин жогорку класстагы окуучуларына [1] көптөгөн маалымат берип, коомдогу не бир татаал кырдаалдагы проблеманы элестетип чечүү жумуштарын түшүндүрүү менен жолго коюуга мүмкүн экендигин окутуунун методикасын изилдеген теоретиктер да, практик-мугалимдер да жакшы билишет. Ошондуктан кыргыз адабияты сабагын адам жашоосун таануу дисциплинасы сымал карап, анын негизинде инсанды изилдөө, каармандын сюжеттеги турмушун предмет алып, ага өзү тиричиликтекездешип калчу болмуштун бири катары мамиле жасоодон тапкан туюмун жеке позициясы, келечектеги ушуга окшош проблеманы аныктоочу критерий, адам баласынын башында турган көп түрдүү көйгөйдү жөндөөчү багыт экенин түшүнгөн окутууну жолго коюу жогорку класстарда кыргыз адабиятын этнопедагогикалык не-

гизде окутуунун «өзөгүн» түзөт. Муну биз азыр биринчи жолу баштап жатабыз деш туура эмес, көркөм чыгарма аркылуу адам жана анын турмушун таануу иштери тээ байыркы замандардан бери эле иштелип чыгып, ал тургай бир нече позициядан кароо принцибин да калыптандырып коюшканын эстен чыгарууга болбойт.

Бул биз тарабынан изилденчү иштин изилдөө материалы буга чейин эле түптөлүп калганын да түшүндүрөт. Мурда иштелген жумуштарды мында даяр түрдө колдонуу мүмкүн эместиги белгилүү, бирок алардын да көркөм чыгарманы этнопедагогикалык негизде окутууда орду болгондуктан, баары бир кайрылып туруунун зарылдыгы болот. Анткени алар өз мезгилиндеги Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана өкмөттүк мыйзам актылары жүзөгө ашырууга аракет кылышып, өлкө жарандарын, же жаш муундарын рухий мурастардын негизинде адеп-ахлактык, руханий-эстетикалык, жактан тарбиялоого, турмушка баа берүү менен эмгекти баалоого, патриоттук сезимдерин калыптандыруу боюнча маанилүү жумуштарды аткарганы белгилүү. Ошондой эле ал эмгектер жаралган учурда заман башка болчу, ал доордун өзү үчүн «аныкталган» мыйзамдары, аны жетектеген концепциясы бар эле. Мектептерде кыргыз адабияты боюнча окутуу ошол концепциялардын нугунда жүргөндүктөн, жогорку класстар үчүн сабактар, орто мектептин X XI класстары үчүн окуу китебинин мазмуну да ошол концепцияга таянып иштелген.

Ал жылдары кыргыз адабияты академиялыкой жүгүртүүгө жакындаштырылып түзүлгөндүктөн, Кыргыз Республикасында анын орду окуучуларга кыргыз адабиятынын тарыхынан кабар берүү болгон. Азыркы коомчулуктун билимге карата мамилеси өзгөргөнүнө карабастан, адабий чыгармаларды окутуу жумуштары ошол калыптанган традицияны бузбай келет.Жакшы жагы тээ байыркы замандан бери келе жаткан адабий мурастардын баскан жолун толук элестетип түшүнүүгө программанын [1, 4 78-б.] түзүлүшү жооп берет. Анда «Манас» эпосу башында турган кыргыздын элдик фольклорун таанып-билүүгө, андан айырмаланган кол жазма адабиятынын өкүлдөрү — Молдо Нияз, Молдо Кылыч, Тоголок Молдо, Осмонаалы Сыдык уулу, Белек Солтоноев, Казыбек, Ысак Шайбеков, ж.б. жөнүндөкыргыз профессионал адабиятынын жаралышына өбөлгө болгон шарттар менен ага маанилүү салымын кошкон акын-жазуучулар — К. Тыныстанов, С. Карачев, XX кылымдын 20–30-жылдарында чыгармаларын жазып, кыргыз адабиятында мурда болуп көрбөгөн жанрлар — аңгеме, повесть, роман, поэма, драма, комедия, ж.б. кыргыз жергесине «көчүрүп» келген А. Токомбаев, Ж. Турусбеков, М. Элебаев, Т. Үмөталиев, А. Токтомушев, Т. Сыдыкбеков сыяктуулардын өмүрү жана чыгармачылыгына обзор берүү болсо, ал ошол маанисин жоготпой сакталып келет. Окуучулар өз алдынча таанып-билүүсү зарыл деп таанылган акын-жазуучулардын өмүрү жана чыгармачылыгын окуу мурда кандай болсо, дал ошондой жай-жайы менен турат. Андан ары согуш жылдары, ага толук анализ берүү үчүн А. Осмоновдун айрым лирикалык чыгармалары, поэмалары аркылуу сунушталса, согуштан кийинки адабияттагы жаңылануулар М. Алыбаев менен Р. Шүкүрбековдун лирикалык, сатиралык чыгармалары менен термелерине байланыштырылган. Ал «1960–2000-жылдардагы кыргыз адабияты» деген бөлүм менен улантылып, анын ичинде 1960-жылдардан тартып башталган ададбияттагы урунттуу учурлар, андай кубулуштун жаралуусуна себеп болгон авторлор менен алардын маанилүү деп саналган чыгармалары адабий жанрдын алкагында окутуу керектиги каралган. Улуттук адабияттын сыймыгы катары Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгы тууралуу кеңири сөз болуш үчүн окуу программасында ага саат жетиштүү көлөмдө берилген.

Азыркы кыргыз коомчулугу үчүн«Манас» эпосунун мааниси чоң экенине көңүл бурулуп, окуу программасында [1, 18–20-б.] «Манас таануу» бөлүмү өзүнчө жайгаштырылган. Мындан тышкары «Чыгыш классикасынан» деп Г. Низаминин өмүрү, чыгармачылыгы менен казалдары, «Батыш классикасынан» деп Э. Хемингуэйдин өмүрү, чыгармачылыгы менен «Чал жана деңиз» повести, «Боордош түрк элдердин адабиятынан»М. Ауэзовдун «Абай» романы киргизилген. Окуу программасынын мындай түзүлүшү мурда калыптанган салттар боюнча уланып келе жаткан окуу процессине негизделгендиктен, коомдук талапты канааттандырып жаткандай таасир калтырат. Анда негизинен кыргыз адабиятынын калыптаныш жана өнүгүш этаптарын адабият таануу илими аныктаган түшүнүктөр менен берүүнү жетекчиликке алгандыктан, «системалык курс» көптөгөн автор тарабынан иштелип, адабий процесстеги тарыхый өнүгүштөрдү, алардын калыптанышына карата кыргыз адабиятчыларынын негизги позициялары жеткиликтүү чагылдырган. Андыктан анын мазмунуна карата сунуштар жана сындар, ал тургай вариативдүү ойлор ушул мезгилге чейин боло элек. Бул адабият сабагы календардык план боюнча [2] окуу процессинде вазыйпасын аткарып, өз нугунда бара жатканынан кабар бергени менен коомдук-социалдык чөйрөнүн ага болгон азыркы учурдагы талаптары дисциплинанын коомчулуктагы милдетине бир катар толуктоо керектигин көрсөтүүдө. Социалдык адабий баалуулуктарга койгон талаптары негизинен көз караштын бир нече вариантынан өзүнө керектүү бирөөнү тандап алуусуна көмөктөшүүчү билимди, ал аркылуу инсанда калыптануучу иш-билгини (компетенцияларды) үйрөнүүгө карай билимдин сапатын аныктай турганын ар бир окуу мекемелерин аккредитациялоочу стандарттын критерийлери ачыктады. Мындай талаптын коюлушу адабият сабагына карата коомчулуктун пикирин эле өзгөртпөстөн, автор көркөм чыгармада берген ойду бир нече вариантта кабыл алуу менен түшүндүрүүгө мүмкүнчүлүк жаратып отурат.

Окуучуларда көз караштардын вариативдүү болушу коомго керектүү ойдун иргелишин, балада жеке позициянын калыптануусун, ачык сүйлөөгө үйрөнүүсүн (окуучуну субъект катары таануу), башкы орунга алып чыгууда. Ал адабий чыгарманы талдоо жумуштары менен түздөн-түз байланышта болуп, сабактын «адам таануучу» кудуретин арттырып турат. Бул боюнча кыргыз адабият сабагы окуу программаларына, окуу китептерине жана түрдүү усулдук колдонмолорго жайгаштырганы бар, ал азыр деле жүргүзүлүп келет. Бирок буга чейинки «адам таануу» адабият сабагына окуучуну байкоочу, сырттан «көз салган» инсан катары катыштырса,

эми түздөн-түз жан дүйнөсү менен аралашуусуна жетишүү маселесин коюп отурат. Демек, көркөм чыгарманы окуп-үйрөнүү менен тексттерден жашоо-турмушка байланыштуу көптөгөн теориялык таанып билүүчүлүктөн, реалдуу практикалык маселелерге өтүп, сабактын тарбия алуучулук негизин турмушка даярдануунун башаты катары айкындоо зарылдыгы коюлууда. Текст турмуштун элесин түзүп, окуучуларга элестетүүдөн логикалык жактан туура ойлонууга, турмушта баары болушу мүмкүн экенин сюжеттик окуялар аркылуу таанып-билүүгө, каармандын аракетин талдоо келечекте өзү кабылып калчу татаал кырдаалдын бири деп түшүнүүгө керек каражат катары окутуу зарыл шарттардын бири болуп жатат.

Бала сабакта объекти эмес, субъекти болушун азыркы педагогикалык процесс талап кылууда. Мындай шартта кыргыз адабияты сабагы окуучунун жашоо кызыкчылыктары, анын адам катары жетилүүсүнө кызмат кылып берчү каражаттар жөнүндө ойлонуусу маанилүү болуп саналат. Анда кыргыз адабияты мугалими адегенде окуучунун мектепти аяктагандан кийинки абалын көз алдыга кетирүү менен сабакта үйрөтүүчү иш-билгини (компетенцияны) бөлүп, атайын ага басым жасай турган каражаттарды чыгарманын сюжетинен таап, анын тиричиликке керектүү жагын окуучулардын элестөөсүнө коюп, ойлордун карама-каршылыктуу демилгесинде балдар «баш оорутуу» ыгында керектүү чындыкты өзү «таап алгыдай» сабакты уюштуруусу зарыл экени педагогикалык коомчулуктун кызыкчылыгында турат.

Сабак кандай формада уюштурулбасын талкууга коюлган көркөм образдар окуучунун инсандыгын калыптандырууга өз салымын кошкон кырдаал балалык дүйнөдөн чыгып, ата же эне болгондо колдонууга зарыл маселени тигил же бул автор түзгөн көркөм образдуулуктан сюжет аркылуу кездештирип, классташтары менен бирдикте чындыкка жол салган «чыйыр» экенин мугалим биле баштады. Талап окуу иштерине киргизилгени менен ал аймактарда толук жүзөгө аша элек. Шаардын балдары мындан таптакыр алыс калганын да белгилей кетели. Окуу процесси окуучулардын инсандыгын таанып, бардык окуу-усулдук жумуштарын ага ылайыктап жатканы менен проблеманы туура жолго коё албай жатабыз. Буга окуу программасы түзүлүп, окуу китептери чыгып, анын негизинде салттуу сабактарын өтүп жаткан мугалимдер күнөөлүү эмес.

Ал Кыргыз Республикасында рыноктук мамилени, б.а. конкуренцияга туруштук берүүчү салттардын негизи мурдатан иштелип чыкпагандыгы менен түшүндүрүлөт. Мындай иштер эгемендүүлүктүн ыргагында түптөлүп, «көч өзүн бара-бара түздөп», жетишпеген тарабын башкалардан үйрөнүп, алган кеп-кеңешти практикадан өткөрүп, андан чыккан жыйынтыктардан сабак алып, алга жылуу тууралуу маалыматтарды окутууга киргизип, доордон артта калбаштын камын көрүп баратсак, мына бул да анын бир тарабы болуп саналат. Ошондуктан биз муну мектептерде буга чейин аткарылып келген салттардын уландысы, соңку кырдаалга карата педагогикалык коомчулук оюн, негизги идеясын дүйнөлүк билим берүүдөн чыккан ой корутундулар толуктап, улуттук дидактикалык салттарга ылайыктап, «өз вариантын» берип жаткандай кабыл алышыбыз керек.Антпесек адабият мугалими этнопедагогикалык негизде окутуу жумуштарын эскирген түшүнүктөй кабыл алып, сабактын мазмунун аныктоочу каражаттарды, б.а. урпактардын дүйнө таануусун түптөөчү сюжеттеги түрдүү окуялардан сабак алуу (аны турмушунда кайталап пайдалануу же таптакыр алыс болуу) — чыгарган жыйынтыгын колдоно билүү, маңызын түшүнгөнүнө жараша бүтүмүн сунуштоо, этнопсихологиялык туюмга ылайыктап ой корутунду чыгаруу, көркөм чыгарманын тилин сүйлөшүүдө керектөө, чыгармадагы образдар аркылуу тиричиликке анализ берүү салттарынан сабакта пайдалануудан алыстап барат.

Азыркы кыргыз адабият сабагынан кабары бар адамдардын баары билет, өтүлчү темалар окуучулар тарабынан даяр аныктамаларга негизделип, көпчүлүк учурда окуу китебинде, андан алыс кетсе интернеттеги маалыматтарды баяндап берүү менен чектелип, мурда айтылган ойлорго сунуш кылчу эч нерсеси жок, адабий образды жеке турмушу менен байланыштырууга кудурети жетпей, кыргыз элинин улуттук салттарынан таптакыр алыс экенин сезбей, кыялында Американы эңсеп, өз өлкөсүнө жийиркенип караган балага үлгү болуучу «сабак таппай» баарыбыз кыйналып отурабыз. Окуучуларга кайрылып алар эмнени билиши керектигин сурасак, «Манасты» билбеген адам — маңкурт» дешет, бирок ошол балдардын бири дагы эпостун текстин өз алдынча окуп, толук өздөштүргөн эмес.

Кыргыз адабиятынын классикалык үлгүлөрүн окуганга караганда теледен сериал көргөндү жактырышат. Себебин издеп, сурамжылоо жүргүзгөндө, көбү өздөрү окуганда түшүнбөй тургандыгын мойнуна алышкан. Мындай көйгөй кайдан чыкканын суроолор менен тактап көрсөк, алардын көбү кичинесинен эле көркөм чыгармаларды окубагандыгын жазуу жообунда билдиришсе, айрымдары окуган тексттерин окуп бүтөөр замат унутуп коёрун суроого берген жоопторунда белгилеп өтүшкөн. Кызык жери, сурамжылоого катышкан «начар окугандардын» баарысы ата-бабанын салтын кармоого, үй-бүлөгө ырыскы «алып келүүчү» ишенимдерди тутууга, ата мурасын сактоого, келин алуу, кыз берүүдөгү жөрөлгөлөргө урмат көрсөтүүгө, баланы бешикке салуу, тушоо той берүү, бата алып, тилек тилөө ырымдарын канчалык даражада биле тургандыгына карабай (билбегендердин пайыздык көрсөткүчү жогору эле) дайыма үйрөнүү керектигин бир ооздон айтышат.

Ал эми аларды кайдан үйрөнүүгө боло турганын сураганда мектептеги сабактарды бири дагы белгилешкен эмес. Мунун өзү мектепте окутулуп жаткан сабактар баланын жашоо турмушунан «алыс» экенин туюндурат. Мектепте окутулган бардык предметти окуучунун турмушу менен байланыштырып, кайсы сабак окуучуга кандай иш-билги (компетенция) үйрөтүшү мүмкүн экендигине келгенде кыргыз аздектеген улуттук салттарын уул-кызына бир гана адабият сабагы окутуп чыгармалардагы кыргыз жашоосуна, үй тиричилигине, буюм-тайымдарды кармоо аракетине, бир үй-бүлөнүн, андан ары айылдын турмушуна, жарандардын өз ара мамилесине, адамдык сыйына, ата наасатына «баа берип», адабий чыгарма элдик көркөм мурас, руханий байлык экенин түшүндүрө алат.

Мындай маселе жаңы эле чыга калган жок, окуу про-

цессинде ушул идеянын эң алдыга суурулуп чыгышы үчүн далай окумуштуулар менен практик мугалимдер аракет кылышкан. Методисттердин андай эмгеги үлгү сабактардын дайыма сап башында турганы менен бүгүнкү окуучуларга аларды ошол турушунда колдонууга болбойт. Себеби жашоо кандай өзгөрсө, предметтин окуу процессинде аткаруучу кызматы да дал ошондой жаңыланып, турмуштук керектөөгө жараша колдонуу шартын түзүп берет тура. Сабактын багытын талдоо инсанга багытталган билимдин сапаты менен түздөн-түз байланыштуу болгондуктан, калк сактаган көркөм чыгармадагы таберик наасаттарды иргеп, адамдык мамиленин ыйыктыгына көрсөтүүчү баалуулуктарды көркөм сөздөр аркылуу жашоонун өзүндөгүдөй түшүндүрүп берүүгө басым жасоо маанилүү экенин туюндурат.

Бул адабият сабагын бир нече өңүттөн кароону талап кылат, б.а.көркөм чыгармадагы идеяларды кыргыз элинин тарыхый баскан жолу, улуттун жөнөкөй жашоосу, андагы ишенимдер, ар бир үй-бүлөгө ырыскы, дөөлөт алып келе турган салт-санаалар, ошондой эле ар түрдүү кыйынчылыктардын болуу себептерин да окуучу инсан катары көркөм адабияттардан гана окуп-билүү менен үйрөнө алышат. Анын тарбиялоо жагы активдүү колдонулуп келе жаткан педагогиканын негизги принциптери аркылуу бир кылымга жакын убакыттан бери эле каралып келе жаткандыктан, теориялык негиздери кайсыл өңүттөн болбосун түзүлүп калган десек болот.

Адабияттар

1.Кыргыз адабиятынын программалары. Жалпы орто билим берүүчү мектептердин V–XI класстары үчүн: 3-басылышы.—Б.: «ТАС», 2003.— 33–53-б.

2. Календарлык пландар: Кыргыз тили жана адабияты.Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин жана гимназиялардын мугалимдери үчүн.—Б., 2011.— 119—б.

3. Рысбаев С. Кыргыз балдар фольклорунун педагогикасы / С. Рысбаев.—Б.: 2006.— 3 — б.

4. Кенжешев К. Д. Орто мектептерде кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуунун методикасы жана анын милдеттери / К. Д. Кенжешев // К. Карасаев атындагы БГУ жарчысы.— 2016.— 149 — б.

5. Кенжешев К. Д. Орто мектептерде кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуунун методикасы жана анын милдеттери / К. Д. Кенжешев.— К.карасаев атындагы БГУ жарчысы.— 2017.– 52 – б.